

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: NÉMETH LÁSZLÓ (1901–1975) ÉS A NYUGAT

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Ismert irodalomtörténeti adat, hogy Németh Lászlót meredek írói pályájára a 'Nyugat' 1925. évi novellapályázatának megnyerése röpítette. A címe: 'Horváthné meghal', a Vörösmarty Akadémia bíráló bizottságának tagjai – Gellért Oszkár, Kosztolányi Dezső és Osvát Ernő – a 272 elbeszélés közül kiválasztott első díjast tartották „művészi értékben legdúsabbnak”. Az örökségi civódásról szóló parasztnovella kétségtelenül Móricz-reminiscenciákat ébreszt utólag az olvasóban, de Osváték csallhatatlan szeme felismert valami többletet, a sorokban rejlő írói lehetőséget.

Az inflációs számjegyző összeggel díjazott elbeszélés tehát a decemberi számban jelent meg, belépőjegyet nyerve a legrangosabb irodalmi fórumba. Mások szívesen megváltották volna, ha a szerkesztő valamit is enged szigorú elveiből. A felfedező (mert a bírálat oroszánrészt gyaníthatóan Osvát végezte, Gellért és Kosztolányi elsősorban irodalmi presztizsükkel szentesítették) és felfedezett közt nem sokáig volt felhőtlen a viszony. Osvát Ernő újabb novellákat várt, Németh László organizátori szerepet ígért, az eredmény: átmeneti szakítás. Azaz inkább egy kis kompromisszum, se nem elbeszélés, se nem szerep, hanem vers az 1926-os évfolyam 15. számában. A 'Mezőföldi táj' megénekzése, birkózás a poézissel, eredményes folytatást nem ígérően. Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Tóth Árpád mellett verset írni? Már kész volt benne a kritikus. A költőt, miként egykor Móricz Zsigmondban és Bíró Lajosban, őbenne is az Ady-élmény ölte meg, hogy majd más műfajokban támadjon fel. Osvát tehetségistelő türelemmel és tapintattal vár, meg is jelenik 'A Nyugat húsz esztendeje' – de más folyóiratban. Külön út bejelentése ez, a kapu azonban nem csukódik be mögötte. 1927 Németh Lászlónak az Ady-éve. 'A halottak élén' költője még csak ötvenéves lenne.

Igaz, a nevezetes 'Ady-pör' (ki tudja, hányadik tárgyalásban) a 'Társadalomtudomány' hasábjain jelent meg, ám Németh a 'Nyugat'-ban ismertette Nagy Sándor tisztes szándékú, de szerényre sikeredett Ady-könyvét, Makkai Sándor 'Ördögszekér' című művében is inkább a sokat támadott költő mellett derekasan kiálló erdélyi püspököt dicsérte. Felidézi Bányai Kornél 'Örök arc'-át. Érdekes, hogy a frissen végzett, lexikális érdeklődésű orvosírónak ekkor még nem ihletői a tudománytörténet, a természettudományok és az orvosi emlékek, bár cselédkönyves korában már megírta az 'Új szempontok a status praesens felvételében' című tanulmányát. A kezdő írónak legtiszteltebb példaképei: Ady Endre, Móricz Zsigmond és Korányi Sándor. Adyban a váteszi szerep, Móriczban a termékeny bőség, Korányiban az etikus ember ragadta meg. A két Ady-cikk ellenére a 'Nyugat' és közöttük még nem szent a béke, sőt 1928-ban minden kötelék elszakadni látszott. 1929 a fordulat éve, Németh László ekkor visszatér Osvát 'Nyugat'-jához, ám akkor még senki sem sejtette az október végén bekövetkező tragédiát.

Már a korai számokban színre lépett a nagyfeszültségű kritikus. Tolsztoj-rajongásának ekkor adta először tanújelét, két könyv ismertetése ürügyén. Az egyik Miller Fülöpé, afféle regényes riportkönyv, illusztrációs szenzációk a jasznaja-poljanai remete író rendhagyó

magánéletéről. A másik vaskos antológia; kiadatlan levelei „egy nagy koncepció villanásai ezek az élet nagy eseményei előtt”, továbbá feleségének, háziorvosának, gyermekeinek, Rjepin festőnek a visszaemlékezései, halálának megrázó felidézése Asztáпов állomásán. Németh László szerint a Tolsztoj-kultusz egy ország szellemi mértéke (hasonlót állított Brandes a Goethe-kultuszról), az államé, amely „sohasem lehet jobb a benne élő emberek átlagánál”. A cikk orientációt ajánlott a magyar prózának az orosz felé. Osvát szokatlan türelme igazolást nyert, kitűnő kritikák jöttek sorban a kortársaktól.

Először Illyés Gyulában „a távoleső versösztonök spontán összehangoltsága” készítette elismerésre, ő a csillag – Németh szavaival –, aki ott jelent meg, ahol kiszámította. Aztán Tersánszkyt jellemzi mesterien, ezt a kedves csibész irodalmi Kakukk Marcit ’A margarétás dal’ méltatásával. Háborús regény, perdita hősnő, Dosztojevszkij Szonjája rokona, „akiben megfér az evangélium s a gyönyör szomorú ipara”, aki a forrongó Oroszország jellegzetes filozopternő figurája, elcsábít egy forradalmárt, a szabadszerелем hívét, aki ugyanakkor „a gyakorlatban bátorításra szorul”. A háború züllesztésének apológiája ez, pont moralizálása nélkül hiteles. Találóbbr kritikát Tersánszkyról azóta sem írtak.

Pap Károly bibliai víziókat felvillantó novellái olvastán íme az összegzése: „Illyés Gyula után megint egy író, akiben nekem annyira ismerős igények munkálkodnak.” Hogy kritikai skálája szélesebb és színesebb legyen, Kassák Lajos ’Angyalföld’ című könyvét ismerteti, azaz „hogycsírázik és hajtki a csavargó Angyalföldből a szocialista Angyalföld”. Csak a lélekábrázolást érzi benne redukálnak, ami Németh megsejtésében a szervezkedő mozgalom gyermekbetegsége is. Kassák, „aki egy osztály írója akart lenni, az élet írója lett”. Illyés, Tersánszky, Pap Károly, Kassák – megannyi telitalálat. Elégedett lehetett Osvát! Sajnos a summázást ’A kritika feladatairól’ már nem láthatta nyomtatásban. „A kritikus elsősorban a véleményalkotás művésze”, mesterségbeli tudást és pszichológiai szimatot követel, nem csinál pénzért zsenikultuszt, lemeri leplezni saját tévedéseit (amit ő sajnos nem mindig tett meg), saját korának percmutatóját a világirodalom órájához igazítja, maximalista önmagával és másokkal szemben, ugyanakkor nem tanítómesterkedik a teljesség ornátusában.

Ez utóbbi megállapítás már finom célzás Babits tekintélyére, holott rá még inkább érvényes. Szerinte Babits könyve, az ’Élet irodalom’, nem kritikusi mű, hanem „egy lírikus problémái íródtak át a tanulmány nyelvére”, szintetizál és analizál, szövegelemzésben „mikroszkópiával egészíti ki a morfológiát”. Vörösmarty-tanulmánya csúcsteljesítmény, módszere művészi. Szabó Dezső támadása idején kiállítás volt ez Babits mellett, egyben jelzése annak, hogy Németh László esztétikai paraméterei mégis másak. Ami természetes, elűtő alkatukból adódóan.

Az 1930-as évfolyamban Berda József ’Öröm’, s Gellért Oszkár ’Valami a végtelen sugarakból’ című verseskötetét ismerteti. Kritikai találékonysága széles. „Gellért az eget kereste a líra szélesebb térségei helyett”, ezért lett a kevesek költője, Berda költészetében a József Attila-rokonságot keresi, akitől ő „szelídebb legény”.

Az 1931-es évfolyamot ’Egy új nemzedék esztétikája’ súlyosbítja bátor igazmondásával. Megállapítja, hogy az 1908-as magánosak (Babits, Móricz, Kassák, Szabó Dezső) „egymás számára lefordíthatatlan esztétikai rendszerek”, ami még nem volna baj, „mert a szellem teljes fénye az egyéni tarkaság szivárvány színeire hasad: mint a kor tudománya: a pszichológia”, de az epigonizmus ragályai tizedelnek, ugyanakkor tenyésznek „az elbúsult fajmagyarok, a pesti franciák, a kollektív verselők, a műrimelők, a mindent elolvasók, a faluhoz visszatérők”, utóbb utalván ’Az elsodort falu’ hatására. Ars poeticájában igyekszik a lélek és paragrafus között félúton maradni, tagadva az ösztönös zseniszemlélet kizárólagosságát. Németh László ’Nyugat’-beli útja eddig az 1928-as év kihagyása mellett is töretlen vonalú, nem bonyolódik politikai kérdésekbe. Nagy kritikus-ígéret kibomló gazdagsága.

Először az 1930-as évfolyam utolsó számában tör lándzsát ’Az irodalom önkormányzata’ mellett, amikor a kor minden politikai áramlatát szellemellenesnek ítél és elítél, horizontján

feltűnik Ortega, a nagy hatású ibér ideológus. Ezt még feledteti egy pompás Tamási Áron-tanulmány a 'Nyugat' 1931-es évfolyamában, a kitűnő 'Lélekindulás' ígéretétől a „kveruláns pózban” írt 'Címeresek'-ig, amelynek alacsony a mestergerendája. Tamási tehetségének csak használt a biztos ítélet. Ugyanezen évfolyamban Osvát Ernőre emlékezik, akire két nemzedék tüzes diákhálával gondol vissza, és 25 év magyar irodalmának keresztapja volt. A moralistára, aki szenvedélyesen harcolt a megkövült konvenciók ellen. A kor egyetlen legendás alakjára, „aki az esztéták elkeseredésével küzdött a szellem erényeiért”. Aki mindenét feláldozta az irodalomnak. Kevesen írtak találóbban a szerkesztők szerkesztőjéről.

E kötetben még Sárközi György 'Mint oldott kéve' című könyvét ismerteti, Tompa Mihály iránt lennénk tiszteletlenek, ha a remek történelmi regény témájára utalnánk. Az 'Új enciklopédia' cikk már a multilaterális szellemi polarizáció jelen, a „legnagyobb enciklopédistánk” (Ungvári Tamás jelzője) horizontális és vertikális vázlata, sokat ígérően. Csodálja Babits Oedipus-fordítását, Szabó Lőrinc költészetét, amelyben „Babits idegessége mintha Ady keményebb szókimondásával kereszteződne”. Talány, hogy ez a mesteri szem milyen asztigmiásan látta a 'Nincsen apám, sem anyám' József Attiláját. Csekély vigasz, hogy nem egyedül.

Németh László utolsó éve a 'Nyugat'-nál az 1932-es esztendő. Érdemlegesen ír Szerb Antal Vörösmarty-tanulmányáról, a 'Nyugat' Dekameronjáról, s aztán Babits Mihállyal összekülönbözve, 'Tanú' címmel új folyóiratot indít, egyszemélyes periodikát. Kis megszakítással hét esztendő fűzte a 'Nyugat'-hoz. 'Az irodalom önkormányzata' kivételével nincs egyetlen sor, amit ne vállalhatna a magyar irodalom. Néholi elfogultságait sem kivéve.